

POEZIJA IR ŽODIS

KAI MŪZOS KALBA

Dažnai poeto gyvenimas yra išoriškai ramus, mažai kuo išsiskiria. Bet jis nepaprastai įdomus savo vidine puse, dvasiniais pakilimais ir nuosmukiais, labai komplikuotais ryšiais su savo laiku. Poetas tarsi gyvena magnetiniame lauke, pačiuose jėgos linijų susidūrimuose; ir tas linijas parodo kūrėjo išrastas prietaisais – jo paties poezija. Mažai kuo ypatingas gyvenimas iškeliamas kaip tik meno jėga – jis tampa visuotiniu reiškiniu.

Yra epochų, kai poeto įdėmiai klausomasi vien dėl to, kad jis poetas. Kartais prieš jį sukyla publika, jį veja iš miesto, o paskui stato paminklą. Poetą neretai vargina laikas, bet šimtmečiais liaudis prie jo kapo neša gėles, dėkodama už laisvės žodį barikadose, už tuos kelius, kurių teisingumą patvirtino tauta. O kartais ir patys poetai žūva kaip kariai revoliucijose, socialinių jėgų susidūrimuose, kai užsimoja savo žodžių teisingumą patvirtinti veiksmu.

Poeto gyvenime yra daug vidinio heroizmo, kuris išoriškai kartais ir nepasireiškia, yra jėgos, kuri veikia ištisų kartų vaizduotę. Kai kalba mūzos, kartais nutyla patrankos...

„Širdis ant trotuaro“

Į poetus kreipiasi dešimtys, šimtai žmonių, ieškodami užtarimo, išminties, padrąsinimo, paguodos, nuoširdumo, gero žodžio, dorumo. Klausosi, klausia, žiūri su viltim, su pasitikėjimu, liūdnai, piktai, beviltiškai... Tie žvilgsniai gerai pažįstami poetams ir gydytojams. Gal poetas žino kažką daugiau, gal jo ranka liečia tą vietą žmogaus širdyje, kurią paglosčius, galima nuskausminti gyvenimą, suteikti rytmetinės šviesos ir nuslopinti kaltės ir niekingų darbų baimę? Gal poetas yra tas linksmas, laisvas savo laisvų dienų šokėjas, gyvenimo jaunikis, linksmi žaidžias savais ir svetimais žodžiais? Bet ar ne jam primetami svetimi vargai? Žmonių vargai – ar tai ne pamestinukai vaikai, jam primesti gatvėje, nelaimėje, per žmonių dvasinius nuosmukius? Ar ne jis vienas – kartais paskutinis, kai apie tai jau mažai kas galvoja – turi kalbėti apie širdies gėrį ir laimę gyventi. Poetai yra parodę nepaprastą pasiaukojimą, kai šitaip suvokė savo kūrybą kriziniais istorijos laikotarpiais – kaip paskutinę ribą.

Poetas visą laiką yra tarp žmonių. Bet šito jis nemato, net sunkiai įsivaizduoja. Tas kitas poeto buvimas paslėptas nuo jo paties akių miesto triukšmo, kasdienybės rutinos, darbo reikalų ir buities. Jis mato tik dešimt, šimtą akių ir niekada visų, kurioms kalba. Ir gal jam kartais baisu, kad jis nesibaigia čia – savimi, savo paties rūpesčiais, kaip kad baigiasi audėjos, vairuotojo ar kaimiečio diena. Jis visą laiką, kad ir ką darytų, dar yra kažkur toliau – tarp žmonių, mažai sau pažįstamas, gal net geresnis, negu iš tikrųjų, doresnis, išmintingesnis. Bemiegėm naktim jam gaila savęs, kad štai vis kažkaip atsilieka, vis mažiau supranta ir jaučia, kad nežino, kas jis ten – toliau savęs, žmonėse? O gal ten jo nėra? Gal jis ten jau pasibaigė? O gal jo visai ir nebuvo, gal jo sėkmę, talentą išgalvojo tik kritikai? Gal tik atsitiktinumas visa tai, ką parašė, ir daugiau nieko nebus?

Ir štai koks keistas dalykas – jis jaučia: silpnėdama stiprėja valia, talentas. Jis tai jaučia ir skuba – negrįžtamai. Tačiau jo vargais, jo nemiga, jo ligom minta jis – kitas, jo nepažįstamas antrininkas žmonėse. Jis ten vis stiprėja, moko išminties, šoka gyvenimo šokį su mylinčiom moterim, kurios pirmajam – bemiegių naktų poetui, pilkam gyvenimo žvirbliui – niekada nerašė meilės laiškų. Jos

laistys eilutes ašaromis, šauksis savo mylimųjų, nepagalvodamos, kad tie meilės žodžiai pasakyti iš baisios vienvėsių ar perdegusių širdies.

O kai jis pasiryžta tapti tuo antruoju savim, tuo niekur nesančiu, pasidaro arba juokingas, arba piktas, arba liguistas ir neprieinamas – svetimas žmonėms ir gyvenimui. Jis negali savęs – poeto – suvaidinti, to poeto, kuris nematomas eina per žmones. O kai jis pradeda vaidinti, aplink atsiranda tuštuma, melas, pataikūnai. Vysta gyvenimo medis, tuščiai barška žodis, nepaliesdamas klausos.

Poeto (ir apskritai – kūrėjo) gyvenimas ir kūryba yra viena didžiausių moralinių ir etinių problemų: jo gyvenimas narstomas ir tyrinėjamas ne iš tuščio smalsumo ir ne vien dėl to, kad galima būtų paaiškinti jo poeziją. Poetai tampa tam tikrais visuomenės gyvenimo reiškiniais, moralės ir etikos simboliais, ideologinių lūžių ir dvasinės kovos reiškiniais (Maironis, J. Janonis, S. Nėris, Putinas). Visa tai yra daugiau kūrybos ir poeto gyvenimo santykis. Tame tarpe – tarp poeto ir jo poezijos – auga dideli visuomeniniai ir dvasiniai dalykai, kurių pats kūrėjas kartais išsigąsta, išsigina, atsižada, o kartais – paverčia didele, tikra kūryba. Tuo „tarpu“ kartais domimasi labiau, negu pačia kūryba. Apie tai rašomos knygos, ginčijamasi, iš čia išauga poeto legenda, kuriai jis, galbūt, ir neprilygo savo kasdieniniu gyvenimu, kurios gal net nenujautė ar išsigynė gėdydamasis. Kitas tai paverčia didele sąmoninga veikla. Čia yra kažkoks skausmingas dalykas: kūryba perauga žmogų, patį kūrėją, jo išorę – jis jos nepaveja. Tai yra viena kūrybos mįslių, kuri, kaip ir pats gyvenimas, niekada nesibaigia ir su naujais kūrėjais vis iš naujo atgimsta. Ir nuostabu, kaip iš kūrėjo silpnumo išauga jėga, iš nelaimės – džiaugsmas, iš vargo – visuotinė gyvenimo išsipildymo vizija, kuri įsidegs šimtuose akių, klausiančių, žiūrinčių su pasitikėjimu, su viltim... Štai tada prasideda kūryba. Kas vieną kartą paragavo šito gydančio nuodo, šito nemigos naktų vaisto, tas jau niekada nesustos, net pykdamasis su savim, net išleisdamas iš rankų savo paties gyvenimą. Jis palietė paslaptį, jis pačiu savim uždavė žmonėms klausimą, įsiterpė į jų gyvenimą, pats likdamas nematomas – net sau.

„Širdis ant trotuaro“, – rašė latvių poetas Aleksandras Čakas. Kiek skausmo šituose žodžiuose. Deja, taip. Negalima net prisiliesti prie balto kūrybos lapo, jei žinai, kad kada nors neištversi vienvėsių, kad išsigąsi tamsos, nutolstančių žingsnių, maldaujančių akių, vaiko verksmo nakties tyloje, valandų, kada nebus žodžių, dienų, kada nežinosi, kas tu toks esi, kitų žmonių gyvenimo ir jų skausmo. O reikia žinoti, kad kūrėjui skauda ir tada, kai jis juokiasi ar rašo linksmus dalykus. Tik bjauru, kai apie liūdesį rašoma iš tuščios širdies. Juk net ir skausmas yra asmenybės apsaugos priemonė, signalas, kuris sužadina žmogaus vitalines jėgas. Kokį skaudų džiaugsmą sukelia poeto liūdesys, kokį pasiryžimą gyventi! Juk ir tikra žmonių laimė visuomet truputį skaudi. Kitaip jos nepajustum. Taip ir kūryba yra tokia laimė – su saldžiu ir gaivinančiu nuodu.

Kartais į poetą įsižiūrima kaip į žmogų, kuris moka kažkaip ypatingai, nekasdieniškai gyventi, net buityje laukiama iš jo neįprastų žingsnių, egzaltuotų žodžių. Poeto asmenyje rasime visko, ko yra visuomenėje ar atskiro žmogaus gyvenime: gėrio ir blogio, padorumo ir menkystės, klaidų ir nusivylimo. Jis nėra šventasis. Jo kūryba yra apsivalymas.

Tik mes dar mėgstame egzaltuoti savo poetus, ypač klasikus, juos pasodiname taip, kad ant jų kristų šiek tiek amžinybės šviesos. Kartais jiems trūksta žmogiškumo, šiek tiek atlaidumo žmonėms už jų silpnybes, šiek tiek paklydimų.

Romantizmas ir simbolizmas vaizdavo poetą liepsningomis akimis, skrajojantį savo nepasiekiamose dausose, lyg kokią nekasdienišką ir šventą dvasią. Tokio poeto šiandien nėra: jis būtų keistas, niekur sau vietos nesurandąs ligonis, tolimas visiems dabartinio žmogaus dvasiniams reikalams, kuriuos labai komplikavo mūsų amžius, o kartu – sudemokratino.

Tik ar ne į tą praeities šešėlį dar ir šiandien veržiasi šimtai mėginančių įkurti poeziją ir paskui rezignuojančių ar net degraduojančių, nes randa tą patį kietą suolelį visų autobuse ir tą pačią visų

duoną, kaip ir visiems – nelengvą. Autobuse poetas atsisėdo šalia kaimiečio, gatvėje tapo praeiviu. Su kolūkiečiu jis kalba tom pačiom temom, kurios jiems žinomos iš to paties laikraščio ir žurnalo. Dinamiškas mūsų gyvenimas visus savotiškai sulygino, suniveliavo išorę. Štai išorėje poeto lyg ir nematyt. Jis vaikšto jau be jokios arogancijos, ir daugybė žmonių net neįtaria, kad teatre, autobuse, stadione yra sėdėję šalia garsių poetų, kad yra pasakę piktą žodį netyčia užkliudyti, pastūmę tarpduriuose ar užėję jiems už akių eilėse.

Bet kartais jie atsigriebia savo tarpe, niekam neužleisdami užsiimtos eilės į amžinybę!

Poetas, jeigu taip galima pasakyti, dabar gyvena visuomenės viduj. Tenai jis arba susitaiko su tuo, kas yra: su daiktais, pažiūromis, arba priešpastato save įpročiams, dvasiniams standartams, siekdamas gilesnio gyvenimo linkme pakreipti mąstymą, emocijas, kad žmogus būtų pilnesnis, autentiškesnis. Būti poetu šiandien yra labai sunku, nes iš anksto niekas jam neuždeda aureolės ir neaprengia iškilmingais drabužiais. Jis yra atviras gyvenimui, turi išmėginti net gyvenimo rutiną ir banalybę, kuri visuomet stengiasi paveikti menininką, jo pasaulėžiūrą. Kartais poetas pasimeta, pasiduoda. Jis pradeda jausti, kad jo gyvenimas netikras, kažkoks efemeriškas, kad jo literatūriniai ieškojimai nežinia kaip bus priimami. Tiesa, jį visi įsiklauso, bet, kaip jam atrodo, ne visi jo žodžius girdi; visi jį kviečiasi prie stalo, bet jis valgydamas kartais jaučia, kad vis labiau alksta. Jis kartais pavargsta nuo nuolatinės įtampos, pasiduoda išoriškai ramiai buities tėkmei, kuri neša literatūros paviršiumi tiesiai į rankas tariamam poezijos gerbėjui, norinčiam tik vieno – malonių savo sotumo pergyvenimų. Miesčioniškumas nori įteigti poetui, kad visur viskas – ramu, kad niekur nieko nevyksta, kad niekas neturi jaudinti, lyg būtų pasiekta absoliuti dvasinė gerovė. Pasidavęs šiai įtaigai poetas ima gaminti dirbtines ašaras tiems, kurių siela soti ir sugrubusi, kurie patys verkti jau nemoka. O juk reikia pasirodyti jausmingiems – bent prieš vaikus, būna ir tokių madų. Sotus pasitenkinimas, melas skaudžiai baudžia nepaklusniuosius.

Ir kaip liūdna, kai ašaringumas, saloniškas jausmingumas, egzaltuotas, gražiai nublizgintas liūdesys apraizgo ir pačių jauniausių kūrybą, kai jų eilėraščiai pradeda egzaltuoti dvasinius standartus, idealizuoja vidutinybę ir pilkumą. Kaip patogiai už tų ašaringų žodžių slepiasi nejautrumas! Atsiranda žaidimo poezija malonumas: galima nesunkiai aiškinti, kas yra poezija, kaip ji „veikia“, „jaudina“. Tuo tarsi atliekama intelektualinė pareiga literatūrai: ja domimasi, ji komplektuojama, apie ją kalbama, ji „išgyvenama“ pagal tam tikrus standartus. O kokius jiniai kelia idealus – ta poezija? Kaip jiniai iškelia žmogų? Ar jo bijo, neturėdama ką pasakyti? O gal kartais poetinėmis priemonėmis yra kuriama iliuzija – kad ir literatūrinė, neturint konkrečių priemonių veikti, neįsivaizduojant, kaip savo pačių gyvenime taikyti aukštus moralinius kriterijus?

Poeto, kuris gyvena visuomenės viduj, išėjimas iš tam tikrų jos nubrėžtų ribų, jos įpročių išsižadėjimas yra rizikingas. Čia jam dažnai tenka nusiimti gražiai iškrakmolytą apykaklę ir užsivilkti aštrią meno ašutinę. Ir šiandien, nors tai labai sunku, vienas iš didžiausių poeto garbės dalykų yra kelti žmogaus vertę jo paties akyse, jo dvasią, grumbančią ir menkėjančią daiktuose. Mes mokame skatinti, kad žmogus kurtų daiktus, kad tam paaukotų visą save, kad čia jis matytų gyvenimo prasmę. Išugdome žmogų, apsistačiusį daiktais, gyvenantį daiktų vakuume ir nežinantį, ką daryti su pačiu savimi. Kartais jam rašomi tokie eilėraščiai, kad tik jis dėl nieko nesijaudintų, kad tik augtų jo savimeilė. Ir štai inžinierius pradėjo rašyti eilėraščius, nežinodamas, kur eiti toliau, kokie žmogaus pagrindai? Ką mes j tai galime atsakyti? Rimuoti skambius, „nuskausminančius žodžius“, miklias frazes, kurios iškėlė ne vieną epigoną? Poezija miesčioniško sotumo tarnyboje? Tu manęs neliesi – aš tave spausdinsiu, deklamuosiu, viešai pagirsiu. Sutarta?

„Širdis ant trotuaro“! Kaip tai panašu į išsišokimą, blogą toną! Juk mes tokie kultūringi, tokie apsiskaitę!

Ar daug iš tų, ankstyvoj jaunystėj pradėjusių rašyti, žinojo, kad kaip tik su tuo susidurs, kad reikės tai visų pirma perlaužti savyje, žengiant į tikrą poeto garbę – be aureolės, be ovacijų, iš tikros meilės žmonėms ir gyvenimui, kad bus neįmanoma atsiskirti nuo visų, kad bus juo ilgai abejojama, kad jam – kaip ir visiems – paskirtas tas pats autobuso suolelis. Tai nėra pažeminimo suolas. Gal tai tikras pašaukimas poetui, kuriam gali užtekti vieno šalia sėdinčio žmogaus, kad jį suprastų visi?

Ir jis turi klausti, kas yra gyvenimas? Tai, beje, buvo visuomet svarbu. Į tai niekas negali atsakyti vienaip ir visiems laikams. Šis klausimas vienas iš didžiausių kūrybos šaltinių: ir tada, kada kūrėjo ryškesnį visuomeninį apsisprendimą riboja laikas ar kokia mada, net ir tada, kai jis vienokią ar kitokią savo kūrybos paskirtį neigia. Ir kas nėra jautęs tos kuriamosios galios, kuri viską persmelkia, suardo ir vėl atkuria, atkuria asmenybę platesniam žmonių pasauliui? Tai reiškiasi ne žodžiais, ne kokios nors taisyklės ar privalomos dogmos dėka, o pačia kūrybos esme, atvira sąžine. Ir nieko nėra gražiau, kai kiekvienas poetas ateina savaip – per kančią, klaidas, o neretai ir vyriškai ištvėręs nepripažinimą, vienatvę, nugalėjęs vidutiniškumą ir baimę, tvirtai apsisprendęs laikui ir istorijai. Jis turi gerai numanyti žmogaus pasaulį, turėti tą pasaulį savyje. Ta prasme abstrakčios poezijos, poezijos šiaip sau – nėra. Ji yra veikimo būdas pasaulyje, vienijimosi sąlyga materialinei ir dvasinei kūrybai. Todėl poetas kartais turi drąsiai peržengti tam tikrų įsivaizdavimų, literatūriškumo ir sąlygiškumą ribas.

Yra buvę poetų, kurie išdidžiai atmetė savo laiką ir jo papročius. Ir šiandien kartais sakoma, kad poetui nesvarbu, kaip jį žiūri, kas jį skaito, kad jis rašo tik sau, nes jį supras tik ateitis. Tai labai ramina, veikia. Tačiau beveik nebuvo poetų, atrastų po mirties. Juos pastebėjo bent nepripažindami, prakeikdami ar vydami nuo padorių žmonių ir nekaltų vaikų. O po mirties jiems kartais norima atsilyginti. Bet niekam iš savo būsimo paminklo maitintis neleidžiama!

Kartais ir talentingi amžininkams nežinomi poetai į literatūrą vėliau beveik neįeina, lieka nuošaly, nors žinovai juos ir labai vertina. Taip savo vietos klasikinėje lenkų literatūroje iki šiol neranda Ciprijanas Norvidas, nors ir statomas šalia Adomo Mickevičiaus, nors su jo vardu sieja save ištisa lenkų poetų karta. C. Norvidas įsitvirtina gal tik šitokiu būdu – per įtakas.

Kelio atgal nėra. O kiek poetų savo kūrybą buvo palikę stalčiuose – ištremty, tarp tamsių žmonių ar užpykę ant savo laiko, laukdami ateities malonės. Kiek tokių pilnų stalčių prarijo gaisrų ugnis, atidėjo į šalį poezijos žinovai. Tai mirę, galbūt, genialūs kūriniai, nes jų nepalietė gyvi amžininkų pirštai, nesuteikė jiems gyvenimo, kad ir nedėkingo, neverto iškilnios poezijos sielos. O kiek kūrinių nuo užmaršties išsaugojo net ir tie, kurie mėgino išbraukti juos iš literatūros. Jei ne spaudos draudimas, daugeliu savo XIX amžiaus pabaigos poetų šiandien jau nesidomėtume. Poezijos kūrinys turi turėti literatūrinę ir pilietinę istoriją, jame amžius po amžiaus kaupiama žmogiškoji tiesa: ji yra ryšys tarp epochų, žmogaus pėdsakai, sustingę amžių lavoje. Mes turime žinoti, kad toks ir toks kūrinys yra mūsų pilietinės istorijos dalis ar jos šaltinis, kad jį jau taip pat lietė žmonės. Kartais domimės ne vien pačiu kūriniu, o ir tuo, ką jame rado mūsų protėviai, kaip jis padėjo jiems suvokti savo gyvenimą.

Prirašytas popierius yra negyvas, trumpaamžis: mažai kam žinomi eilėraščiai teišsilaiko metus kitus. Juos greit sugraūžia mažas popieriaus vabalėlis, praryja ugnis, kuri visuomet skuba ir neturi kada pasižiūrėti į pavardes. Nepaprastai mus yra užplūdęs popierius, ir jis žūva greičiau, negu beraščių gadyneje.

Kūrinius ilgaamžius padaro žmogaus protas, jeigu jis vieną kartą apšviečia nedidelę popieriaus skiautelę ir atpažįsta savo paties gelmę, nerimą ir didybę. Nereikia tūkstančių – užtenka vieno žmogaus, kuris pakelia tą skiautelę. Poetas ieško šito proto, laukia jo atsišaukiant. Ir jis – ne ateity, ne už šimtmečių. Jis čia pat, jis savo epochos šviesa, gyvybė, matoma net ir didžiausioje tamsoje. Jis padaro nemirtingus poetus ir jų žodį. Tai ir yra kiekvieno rašančio viltis. Nuo čia prasideda poezijos gyvenimas.

POEZIJOS IR GYVENIMO PAŠAUKTINIAI

Pats gyvenimas apie save nesako tiesos. Apie jį tiesą sako žmogaus mąstymas, menas, poezija. Nėra gatavos tiesos, o jeigu ji būtų visiems matoma ir akivaizdi, kam tada galvojimas, eilėraščių rašymas? Kartais lyg ir abejojama pačios poezijos prasmingumu, ji paniekinama kaip priemonė teisingai suvokti ir įprasminti gyvenimui, gyvybei, būčiai, žmogaus veiklai. Kartais tiesiog atsisakoma savo sugebėjimų, sąmoningos kūrybos: arba atiduodama pirmenybė nuogam, tikrovės faktui, materialijų gyvenimo formų aprašymui, arba užsisklendžiama nuo visko knygomis, poetinėmis vizijomis.

Poezija niekam negali atstoti pačių gyvenimo faktų, turėti tokią reikšmę žmogui, kokią turi konkretus įvykis: liga, meilė, nelaimė, apdovanojimas. Poezija yra su visu tuo, kuo gyvena žmogus. Tai asmenybės nusistatymas vienu ar kitų gyvenimo reiškinių atžvilgiu, kur svarbų, net lemiamą vaidmenį ima vaidinti pasaulėžiūra, idėjiniai įsitikinimai, estetinės ir filosofinės pažiūros, etiniai kriterijai.

Tikrą poetą kankina noras meno priemonei pasakyti, kas yra gyvenimas, kaip jis reiškiasi žmoguje, kaip perkuria jo sąmonę, kaip veikia jo intelektualines galias. Kaip kartais skausmingai ir dramatiškai gyvenimo tiesa atsiskleidžia per kūrėją, atsiveria nematomos tikrovės pusės, kurių negalėjo pastebėti paprasti aprašinėtojai. Naivūs skaitytojai kartais tiki, kad poetas tik gražiai apdainuoja tai, ką mato ir girdi. O kokia vidinė drama yra kūryba, koks ypatingas gyvenimo jautimas visomis dvasinėmis ir fizinėmis galiomis!

Kartais poezija tyčia būna „gyvenimiška“, savo įvaizdžius ima iš kasdieninės, visiems įprastos aplinkos. Bet ir tada poezija nėra „tikras gyvenimas“, kurį mato kiekvienas žmogus. Ir čia ypatingai perkuriami patyrimai: dvasiniai ir fiziniai, kad net sunku juos atpažinti. Kada koks nors naivus skaitytojas pageidauja, kad poezija būtų visiškai „panaši į gyvenimą“, kada jis tai paverčia dogma, tada kūryba netenka bet kokios visuomeninės ir gyvenimiškos reikšmės: ji panaikinama kaip sąmoninga žmogaus veikla, kaip priemonė reikštis pasaulėžiūrai, socialiniam patyrimui vien tuo, kad poetas pasiima ne „visą gyvenimą“, o tik atskirus faktus ar savo pergyvenimus, yra „iškraipoma“ tikrovė: šitaip menininkas atrenka, demonstruoja savo santykį su visu tuo, ką mato ir jaučia, savo kūrybinę valią, sąmoningumą, išryškindamas pačios tikrovės nematomas puses.

Kaip kartais klaidinami jauni poetai, kai pageidaujama paraidžiui, automatiškai „atspindėti gyvenimą“. Pagaliau veikia ne tik įvykiai, ne tik gyvenimas, bet ir žmogaus protas, jo sąmoningumas. Tai irgi tikrovė. Tik bukam miesčioniškam suvokimui sliekas realesnis už tai, kas vyksta žmogaus sąmonėje. Koks gražus ir didingas pasaulis! Sakome – aukščiausia materijos judėjimo forma, sakome, o kartais šito „judėjimo“ ir nepripažįstame gyvenimo tiesa, sąmoninga valia – svarbiausiu žmogaus buvimo ženklu žemėje.

Poetas nesiima spręsti konkrečių gyvenimo dalykų, nesiima eilėrašciais atsakyti į vieną ar kitą buityje iškilusį klausimą. Kartais lyg ir aiškinamas koks nors konkretus faktas, tačiau už jo, jeigu apie jį rašo tikras poetas, yra gilesnė koncepcija. Kūryba, net jos abstrakčios idėjos kyla iš vieno klausimo: kas yra gyvenimas, kokia jo vertė? Taigi pačia bendriausia prasme kūryba yra priemonė nustatyti savo santykiui su šiuo gyvenimu, su visuomene, su visu tuo, ką randame atėję į šią žemę, – su visu jos gėriu ir blogiu. Gyvenimo jausmas, jo sąmoningas kūrybinis įprasminimas yra aukščiausias žmogaus pašaukimas.

Poezija keičia gyvenimo ir pasaulio supratimą, kaip ir kelionė į kosmosą, reliatyvumo teorija, lazerio spindulys, atkastas senas miestas; ji atveria milžinišką jausmų ir minčių pasaulį. Poezija įjungia

žmogaus sąmonę į kasdieninę tikrovę.

Meno, poezijos tikroviškumas kur kas gilesnis, prasmingesnis, negu atskirų daiktų ar faktų konkretumas. Jeigu poetas aprašo medį, tai mes eilėraščiu beveik nesidomime kaip konkretaus medžio aprašymu, o ieškome gilesnio tikroviškumo, paties menininko išgyvenimų, idėjų, gyvenimo pažiūrų. Poetas pasitelkia įvairias išraiškos priemones, aliuzijas, asociacijas, įvaizdžius. Gerai žinome, kad tai, ką išreiškia lyrikas, nėra nei medis, nei stalas, nei kėdė. Lyrikoje neįmanoma kalbėti „pačiais daiktais“. Pergyvenimų konkretumas, apibrėžtumas ir gyvenimiškumas yra atkuriami meninėmis priemonėmis. Meninė kalba, tam tikras kodas lyrikoje tarsi „sudaiktina“ įspūdžius, nuotaikas, netikėtas mintis, kurios ir tikrovėje dažnai nesireiškia per konkrečius daiktus ar faktus. Eilėraštis taptų paprastu laišku ar dienoraščio fragmentu, jeigu būtų tik pasakojama, kas sukėlė kokius nors išgyvenimus, mintis.

Poetas kelia sau kur kas didesnį uždavinį. Jis tartum pakyla virš savo konkretaus išgyvenimo, jo įsitikinimai, kūrybinė sąmonė, meninė kultūra padeda suvokti konkrečius įvykius kaip platesnę asmenybės tendenciją, gilesnę tikrovę. Jos neįmanoma „papasakoti“ be ištisos meninių priemonių sistemos, – kuri nėra „gyvenimas“. Tai ištisa sąlygiškumų sistema: poezijoje – eilėdara, teatre – scena, kine – „judanti fotografija“, montažas. Kas nepriima ar nesuvokia tokios sąlyginės kalbos, nejaučia ir tos tikrovės, tų žmogaus klausimų, kuriuos gali atskleisti, sakysim, tik poezija. Tačiau dažnai tuščiai žaidžiama formalinėm priemonėm, nejaučiama poeto asmenybės, susijusios su savo laiku, kartais tragiškai pergyvenančios tai, kas daugybei žmonių yra tik įprasti kasdieniški faktai.

Tačiau joks profesinis išmanymas, originalios estetinės pažiūros neatpalaiduoja poeto nuo konkretaus gyvenimo pažinimo, nuo jo įvykių. Priešingai. Tik gyvenimo pažinimas kartais suprantamas labai primityviai – kaip medžiagos rinkimas apie įvairius atsitikimus, kaip išorinių, grubių tikrovės formų žinojimas. Galima daug žinoti ir nieko nesuprasti, nejaušti gyvenimo galios, visuotinumą. Kokie grubūs, keisti atsitikimai pasakojami rašytojui įvairių susitikimų metu, nes manoma, kad tik grubumas, išoriškumas yra „tikras“ gyvenimas, kurį rašytojas privalo pažinti ir aprašyti!

Tikrovės pažinimas nėra tiesioginis aktas – žiūriu ir matau. Tai yra ir vidinių tikrovės formų pažinimas, kuris jau neįmanomas be subtilaus išsilavinimo, be žinių, kultūros ir idėjinio nusistatymo. Kartais dar ir šiandien kalbama, kad kultūra, pasaulėžiūra, išsilavinimas mažai ką duoda jaunam rašytojui, kad – jam užtenka tik pasinerti į „tikrą gyvenimą“, kaip jį supranta naivūs skaitytojai. Kartais net kalbama apie „filologinės kultūros žalą“, kuri suprantama tik kaip knygų rašymas ar jų skaitymas, o ne kaip tam tikras bendravimas su žmonėmis ar pasauliu, ne kaip gilesnis ir platesnis asmenybės kontekstas. Žinoma, greit susiformuoja ir „knyginis“ literato tipas, atitrūkęs nuo pagrindinio kūrybos šaltinio – gyvenimo reikalų. Tokie literatai „be nervo“ greitai užgęsta.

Menininkas gyvenimą suvokia ne vien tik kaip ištisą įvykių grandinę, bet ir kaip asmenybės dramą; jis jaučia, kad pasaulyje veikia ne tik išorinės, fizinės jėgos, bet ir vidinės, sunkiai pastebimos, kurios kartais griaua visuomeninius ir socialinius žmonių santykius. Praeities kartų patyrimas, kultūros istorija taip pat yra tikrovė ir drauge – kūrybos šaltinis.

Jauną rašytoją dažnai įpratiname žiūrėti į gyvenimo patyrimą kaip į jokių dvasinių pastangų nereikalaujantį aktą, kaip į „stebėjimą“, nedalyvaujant tame akte su visa dvasine galia ir etine atsakomybe. Tikrovės pažinimas – tai savotiškas įsiterpimas į gyvenimą – painus ir sudėtingas, įsiterpimas tiek į konkrečius įvykius, tiek dalyvavimas didžiuliame tikrovės pasaulyje ne tik savo veiksmais, bet ir žiniomis, talentu, jaučiant, kad visa tai liečia kūrėją ir asmeniškai.

Mums kartais atrodo, kad išorinį pasaulį pažįstame tik įsimindami, pasyviai fiksuodami jo įvykius. Bet juk tai smegenų mechanika! Pasaulį pažįstame visa savo asmenybe, charakteriu. Tik aktyvi veikla

domina tikrą literatą ir apskritai – kiekvieną giliau mąstantį. Tai, ką pasyviai fiksuoja atmintis, dažnai tėra tik archyvas. Visa, ką mes vadiname patyrimu, tėra reakcijos, emocijų transformuoti pasaulio vaizdiniai. Patyrimas jau yra perdirbimas. Tiesa, atmintyje visuomet pilna medžiagos siužetui, apmąstymams, meninei intrigai, aprašymui, įvaizdžiams, palyginimams. Tačiau gyvenimo patyrimas tai ne stebėjimas, kaip elgiasi ir ką veikia kaimynai. Jis įgyjamas labai didele kaina, aktyviai, visomis asmenybės galiomis. Menininkui reikšmingi tie faktai, kurie keičia požiūrį, santykį su gyvenimu, jį pratęsdami, kurdami.

Atsiranda ir tam tikras profesinis požiūris į gyvenimą, kuris „duoda medžiagos“ rašyti. Kartais ir jaunas rašytojas jau pratinamas sėdėti priešais gyvenimą su padrožtu pieštuku ir jį pasyviai fiksuoti kaip „medžiagą“. Yra tokių rašytojų. Bet kaip nuo tokio literato bėga gyvenimas, kaip pozuoja, šypsosi, kaip tikrovė atsisuka prieš jį savo padailinta puse. Ir kaip toks žmogus nejaučia gyvenimo skonio, jo kvapo – užguitas aprašinėtojas. Gal net nustoja galvoti, kad ir jis pats yra tikras gyvenimas, kad ir jis pats skleidžia gyvenimo kvapą, susiliedamas su daugybe žmonių, visų jų džiaugsmus ir kančias priimdamas kaip savo gyvenimą. Tikri poetai vis ką nors veikia: vieni visą gyvenimą pelnosi duoną, įsikniaubę į rankdarbį ar kokios nedidelės raštinės popierius, kiti skraido, plaukioja, rausiasi į žemę ir ne kartą ketina viską užbaigti, bet paskui su dar didesniu ūpu puola gyventi. Visi jie gyvena atvirai, gyvenimą priima kaip dovaną.

Dar vienas dalykas. Yra manoma: jei poetas savo kūryboje yra kuo nors susijęs su gyvenimo apraiškomis ir jeigu tai sudaro jo kūrybos pagrindą, tai jis ir privalo rašyti tik apie asmeniškai išgyventus dalykus, apie žmones, su kuriais susijęs dvasiniais ryšiais. Su koku atsidėjimu kartais ieškoma poeto kūryboje tikrų jo gyvenimo faktų, kaip tuo norima tikėti. Putinas, rodos, taip ir neįtikino, kad Liucė nėra konkretus asmuo, nulėmęs jo gyvenimo ir kūrybos raidą. Nors poetas energingai, sarkastiškai neigė, ir šiandien dar galima išgirsti, kaip konkrečiai aiškinami kai kurie romano *Altorių šešėly* motyvai. Putinas tiesą sakė: nebuvo tokios Liucės ir tokių santykių, bet buvo gilus asmenybės persilaužimas, filosofinis savo kelio apmąstymas, visa tai transformuojant per meną, personažų santykius.

Personažai yra literatūrinis faktas, antrinis, visais atžvilgiais išvestas iš pergyvenimų ir apmąstymų, ir ta prasme visai nesvarbu, kiek kuris personažas panašus į konkrečius asmenis. Galima pasakyti, kad tikri gyvenimo įvykiai, su kuriais susiduria rašytojas, neatitinka to, ką jis jaučia ir mąsto apie tai, yra siauresni, atsitiktiniai. Rašytojui į pagalbą ateina vaizduotė, intucija, išraiškos priemonės. Dažnai jis negailestingai elgiasi su savo artimaisiais: suteikia nemalonių bruožų, be pasigailėjimo traiško juos automobiliais ir marina, klystkeliais veda į pražūtį, siekdamas tiksliau, teisingiau pavaizduoti gyvenimą. Rašytojas paprastai neleidžia, kad jo personažai būtų siejami su konkrečiais asmenimis, nes tai susiaurina, iškreipia kūrinį prasmę, visa tai, ką jis norėjo pasakyti apie giliai patirtą gyvenimo dramą.

Sakysime, net ir meilė poezijoje beveik niekada nėra „tikra“ meilė, skirta vienam asmeniui. Meno priemonėm yra išreiškiamas santykis su jausmu, išgyvenimu. Beje, poetas dažnai išreiškia ne tai, ką išgyvena, bet ką galėtų ar norėtų išgyventi tam tikroje situacijoje. Kartais poetas paverčia kūryba tai, ką norėtų turėti savo gyvenime, už ją moka savim. Ji atsiranda iš ilgesio, iš neturėjimo. Ir tai išdegina kūrėją iš vidaus labiau, negu „tikras“ išgyvenimas, šiaip žmonės kartais būna „jausmingesni“ už poetus, „karštesni“. Širdies „karštį“ kartais mėgsta rodyti banalybė, tuštumas. Poetai tarsi turi nuslėptų galingų jausmų, konkrečiai, gyvenimiškai neįkūnytų, bet prasiveržiančių kūryboje, veikiančių ištisų kartų vaizduotę (A. Mickevičiaus Marilės vizija, iš klasikinės literatūros šaltinių – Laura, Beatričė).

Poetas, kaip ir kiekvienas žmogus, gyvena, įsijungia į ištisą socialinę sistemą, „užsidirba“ gyvenimą, maždaug pažįsta jo galimybes ir formas. Bematant išsenka tasai literatas, kuris nuo jo užsisklendžia,

neįsileidžia į sielą tikrovės permainų, tarsi užsidaro knygų spintoj. Toks poetas gerai pažįstamas iš parodijų ir epigramų, tokių literatų yra – nieko nepadarysi. Tačiau neretai ir vienpusiškai žiūrima į jauną literatą, kuris studijuoja, sėdi prie knygų. O juk toks dabar mūsų gyvenimo būdas – beveik pusė visuomenės sėdi prie knygų. Be jų nepaleistume fabriku, be jų nėra nė vienos specialybės ir be jų nieko nesuprastume gyvenime. Be intelektualinio pasiruošimo sunkiai įmanomas aktyvus jauno rašytojo santykis su visai naujais tikrovės reiškiniais. Į gyvenimą įsiterpė ištisas mokslo ir kultūros pasaulis, jis keičia pačią tikrovę, socialinę ir etinę darbo prasmę, žmonių santykius, psichologiją. Galvojimas taip pat tampa darbu, ir labai komplikuoju, kartais – dramatišku. Čia taip pat pasitaiko „avarinių situacijų“, kada iš rikiuotės išeina ne vien mašinos, bet ir atskiri žmonės. Tokioje „avarinėje situacijoje“ neretai atsiduria ir jaunas literatas, kuris dėl „tikro gyvenimo“ patiki, kad nebūtinos knygos, kultūra, kad užtenka vien talento. Kiek tikrų talentų, šitaip lengvabūdiškai „atėjusių į gyvenimą“, nerado vietos nei literatūroje, nei tame pačiame gyvenime, kuris juos greit pralenkė, paliko suglumusius, pasimetusius.

Dabar jaunų žmonių gyvenimas išoriškai lyg ir neįdomus. Ne vienas vyresnės kartos rašytojas yra atkreipęs dėmesį, sakysime, į tai, kokios panašios biografijos pirmose knygose. Bet juk, panašiai gyvena ir „jaunieji herojai“ – jauni darbininkai, inžinieriai, mokslininkai. Jie turės ateiti į dabartinių pradedančiųjų literatų poeziją ir prozą. Jų biografijos taip pat „lygios“ – be staigių posūkių, be efektingų šuolių iš vieno kraštutinumo į kitą. Tačiau jų gyvenimas dažnai yra nepaprastai intensyvus viduje. Kitokia dabar socialinė jauno žmogaus padėtis, kitaip kaupiamas patyrimas.

Ką reiškia gyvenimas, kuris išoriškai vyksta nuosekliai? Jaunas žmogus natūraliai integruojamas į visuomenę, jo vieta ir profesinis statusas užtikrinamas visos teisinės ir auklėjimo sistemos. Jis yra visokiais būdais skatinamas, kad nesiblaškytų, nuolat nekeistų darbo ir savo specialybės. Iš jo laukiama sąmoningo pasirinkimo, intensyvaus gyvenimo, sprendžiant visai visuomenei iškilusius uždavinius. Išaugo žmogus, ruoštas vienai kryptingai veiklai, specialiai gyvenimo sričiai. Jo atsakomybė įgyja ir intelektualinį charakterį, savo patyrimą jis grindžia specialiomis žiniomis. Prasiplečia gyvenimo sąvoka, gyvenimas apima ištisą mokslo, socialinių idėjų, konkrečių ekonominių uždavinių, technikos ir kultūros pasaulį, toli išeina iš privačios buities ribų. Net tie žmonės, kurių veikla dar susijusi su fiziniu darbu, savo pasiektus rezultatus interpretuoja taip pat intelektualiai, per juos jaučia „gyvenimą“, ryšį su ekonomiais ir dvasiniais visuomenės reikalais. Bet koks darbas mūsų visuomenėje yra pasiekęs aukštesnį dvasinį ir intelektualinį lygį, ir negali būti interpretuojamas vien kaip fizinė pastanga.

Jaunam literatui iškilusi „gyvenimo įsisavinimo“ problema kartais labai suprastinama, jam tarsi daromas priekaištas, kad neefektinga jo biografija, kad „neprimarginta“ darbo knygelė, kad toks gyvenimas – ne gyvenimas. Literatūroje buvo atsiradę visokių madų, geologų ir „žvaigždžių berniukų“, bėgančių į kažkur neva esantį „tikrą gyvenimą“. Buvo dainuojama, kad reikia kažką daryti, kažkur lėkti lyg akis išdegus, surasti tą gyvenimą, nes tai, ką kasdien matom, – velniai žino kas. Vienas kitas literatas ar šiaip skaitytojas, kuris šiandieninio gyvenimo dvasios jau tikrai nejaučia, net ragino daugiau padirbėti su laužtuvu, lyg heroizmas, žmogaus pažinimas įmanomas tik ten, kur kovojama su tamsumu, kur naudojamos atsilikusios, muziejinės darbo priemonės. Geras būdas pažinti gyvenimui elektroninių skaičiavimo mašinų amžiuje!

Žinoma, tai kraštutinumai. Bet tai formuoja ir labai paviršutinišką, „turstišką“ požiūrį į tikrovę ir jos problemas. Pastebimi tik išoriniai gyvenimo konfliktai, atsilikusiam kolūky greičiau surandamas herojus, negu ten, kur lyg ir nieko nevyksta.

Kartais tarsi nepasitikima savo pačių gyvenimu, patyrimu, atsiranda „vakuomo jausmas“, toks būdingas jaunųjų poezijai. Galvoji, ar iš tikrųjų jiems trūksta gyvenimo? O gal išmintingo santykio su

juo, didesnės atsakomybės už jį ir už save? Ar gyvenime taip nieko nėra, kaip kartais atrodo, ar jis visada „gyvenimiškas“? O gal jis kartais apsimeta, kad yra visiems prieinamas, po lygiai išdalintas? Į tą klausimą reikės atsakyti jaunesiems poetams.

Žinoma, šiandien gyvenimas ne toks akivaizdus ir vienareikšmis, kaip esant primityvioms gamybos priemonėms ir agrariniams santykiams. Kultūra, komunikacijos priemonės tarytum kuria naują tikrovę, kur veikia visai naujo tipo standartai, o gyvenimo konkretumas darosi labai iliuzorinis. Kartais net sunku suvokti, kas yra autentiška, tikra, o kas – tik informacijos priemonių perdirbti pasaulio vaizdiniai. Neretai ir žodžiai, keli popierių klodai slepia tikrovę, apsimeta tikru gyvenimu. Neužtenka akių ir ausų – reikia ypatingo galvojiimo, dvasinės įtampos, kaip yra sakęs J. Grušas: „pažinti gyvenimą, bet nepaskęsti jame“.

Ir štai suklupo ne vienas literatas, kuris gerai pažinojo vien jo grubiąsias išorines formas, kuris „tikrovės“ ieškojo kažkur kitur, toliau nuo to, kuo gyveno kiekvienas žmogus, žinojo daug tikrų faktų ir atsitikimų. Bet jie tapo iliuzija, literatūrine efemerija: būdami gyvenimiški ir tikri, jie nieko nesako apie patį gyvenimą. Gyvenimas vyksta dar ir kažkaip kitaip, giliau: paprasčiausiuose faktuose kartais jį sunku įžiūrėti. Ar visada pastebim gyvenimą, kurį gyvenam? Dažniausiai – ne. Nepastebėti kartais padeda ir pati literatūra. Mes patys savo eilėraščiais tarsi ugdome žmogų, kad jis nejaustų savo paties gyvenimo. O jeigu tas žmogus dar ir poetas?

Poezija yra atviras menas – bet kuriam žmogaus pasireiškimui ar pergyvenimui, paprasčiausiam gyvenimui. Ji globoja žmogų, apskritai – jį užtaria, net patį nelaimingiausią. Ji prisileidžia visus. Ji neturi spekuliuoti idėjomis, kurios slopina žmogaus asmenybę, skelbia brutalumą ir neapykantą. Prieš ją visi turi būti lygūs, net ir nuo visuomenės atstumtųjų ji negali atsiriboti. Kiek kartų žmogui ji yra grąžinusi tikrą pavidalą! Žmogus dažnai prie jos eina prisikelti iš savo smukimo ir užmaršties, net ir tada, kada jo visi jau atsisako. Jis randa joje savo nerimą, bendramintį, savo gyvenimo išraišką. Poezija žmoguje užtaria žmogiškumą, o ne kokias instancijas ar pareigas. Tokia poezija yra visuomet teisi, ir jai niekas negali padaryti gėdos. Poetas tik sau gali padaryti gėdą, ėmęs spekuliuoti savo poezija ir savo talentu. Šiaip poetas turi gerai numanyti žmogaus situaciją dabartiniam pasauly, jaustis už tai atsakingas.

O gyvenimas yra visur, ir ant pliko akmens, jeigu ten kada nors sėdėjo pavargęs žmogus. Ir gal nėra tokios vietos žemėje, kur nebuvo gyvenimo – net dykumoje. Jo pilna visa žemė. Ir jį mato tie, kurių akys atviros ir kurie pilni meilės žmonėms.

KIENO AKIMIS ŽIŪRINT?

Poetas yra susirūpinęs ne tik gyvenimo dalykais, bet ir „užsikrėtęs“ literatūra, jos problemom, kurios šiaip žmogui gali atrodyti keistos, nereikalingos, tuščia išmonė. Kartais labai energingai įsiterpiama į tokius ginčus, stebimasi, kodėl užsiimama tokiais „niekais“, kai gyvenime yra svarbesnių, visus jaudinančių dalykų.

Mėgstama viską aiškinti „per gyvenimą“, tiksliau – per savo aplinką, buitį, net apyvokos daiktus. Žmogus kartais gaudyte gauda kiekvieną žodį, norėdamas suvokti, kokie jo aplinkos daiktai aprašomi, kokie jam žinomi atsitikimai čia bus „išaiškinti“. Bet kaip tie daiktai iškraipyti, kaip keistai persakyti žinomi žodžiai! Kam to reikia – juk patys atsitikimai įdomūs. Kaip įdomu apie juos galvoti, skaityti aprašytus rajono laikraštyje, sienlaikraštyje, pažįstamo laiške. O poetas į viską žiūri kažkaip nesuprantamai.

Tačiau poetas, kad ir kaip neapkęstų nemokšiško, kad ir kaip niekintų primityvų skonį, negali išsižadėti to žmogaus, kuris į rankas ima jo knygą, svarsto, galvoja. Tai yra poeto buvimo sąlyga, jo kūrybinio „aš“ įsikūnijimas. Kiek sveikas, poetas gali sakyti, kad niekina tą, kuris „ne taip“ skaito, gali išsižadėti bet kam rašyti. Bet jeigu jis ką nors parašo popieriuje, vadinasi, tai gali būti perskaityta. Jau vien tas žinojimas yra psichologinis ryšys su tuo, kuris gali perskaityti, su aplinka. Kūrėjas gali apsimesti, kad niekina tuos, kurie skaitys, bet slapta laukia jų pritarimo, iškėlimo, ateities malonės.

Tas pats skaitytojas ir padaro poetą žinomą, prieinamą, suprantamą, nors kartais vienas kitą jie gali niekinti. Čia esama ir slaptos meilės, labai žmogiško ryšio, paramos vienas kitam. Kokios paramos sulauki net iš tų, kurių ryšiai su poezija labai atsitiktiniai, vienkartiniai. Kartais ir neišmanymas gali būti doras, širdingas, net gražus, jeigu jį parodo atviras, jautrios prigimties žmogus. Taip literatas įtraukiamas į ypatingą bendravimą. Vieniems jis malonus, kitiems – ne, ypač tiems, kurie nemoka atleisti už tai, kad žmogus eilėraščių aiškina savaip, net labai įdomiai, bet ne taip, kaip buvo numatęs pats autorius. Yra daug negražių nesusipratimų, kurie nedaro garbės ir mūsų plunksnos broliams. Erzina tik tendencingi ir pikti „eiliniai“ skaitytojai, prisisebę net aukštosios mokyklos baigimo ženklą, kalbantys „skaitančiųjų masių“ vardu.

Poetas beveik visuomet įsivaizduoja, kaip pats, būdamas skaitytoju, suvoktų savo kūrinį. Šiaip ar taip – jis turi vienokį ar kitokį skaitytojo modelį. Paprastai toks „skaitytojas“ yra vienas ar keli jo aplinkos žmonės, bendraminčių grupė (anksčiau – literatūrinis salonas), rečiau – tam tikras socialinis sluoksnis ar profesija. O šiaip – labai sunku nustatyti, kas poetą skaito, kodėl skaito; kokios čia tos „skaitytojų masės“. Vien tokiom neapibrėžtom „masėm“ neįmanoma remtis savo kūryboje. Retas kuris poetas pajęgtų tai konkrečiau įsivaizduoti. Skaitant kai kurių skaitytojų laiškus, galima įsitikinti, kaip subjektyvi, vienpusiška nuomonė dangstoma „visų“ vardu. Artimiausi poeto pagalbininkai yra kritikai, poezijos žinovai, savotiškas pasitikrinimas, būna susitikimai su skaitytojais, literatūros vakarai. O tie, kurie sakosi rašą „visiems“ ir rašą taip, kad suprastų „visi skaitytojai“, dažniausiai jau neturi ko pasakyti, tų „visų“ neįsivaizduoja, neturi objektyvaus kūrybos kriterijaus. Imami jau tik „visų žodžiai“ – daug kartų perdirbtos žinomos frazės. Yra tokių estradas ir kai kuriuos leidinius aplipusių tekstų gamintojų, kurie labai domisi primityviu skoniu, jam pataikauja. Jie tuoj nurodo, kaip juos supranta ir myli. Bet supratimas „supratimui“ nelygus, jis gali žeminti ir pačius skaitytojus, publiką, kaip žemina primityvius smalsumas, sportinė isterija ir kt. Tokius dalykus poetas privalo suprasti, jeigu nori išsaugoti literato garbingumą.

Lyrika paprastai kreipiasi į individą, laukia jo individualaus apsisprendimo. Paprastas lyrinis eilėraštis negali turėti vienos reikšmės visiems, vieno aiškinimo. Kartais lyrika ir neapima masinių socialinių ar psichologinių aktų, istorinių pergyvenimų visumos, nes ją riboja labai trapios išraiškos priemonės. Poezija reikalauja iš žmogaus pasirinkimo, nusiteikimo. Jei to nėra – ji tampa siena tarp skaitytojo ir poeto, per ją du žmonės nemato vienas kito.

Apie poeziją ir literatūrą esu skaitęs labai bjaurių laiškų, ne kartą į juos esu atsakinėjęs spaudoje. Štai kad ir toks laiškas (anoniminis!): „Aš šiuo metu į grožinę literatūrą ir rašeivas žiūriu ir vertinu tik kaip skaitytojas. Jūs kiekvienam kūrinėliui keliat griežtus literatūrinio etiketo reikalavimus, o tuo tarpu skaitytojų yra daugiatūkstantinės minios. Ir štai Jums keliu klausimą: ar Jūs jaučiat pareigą prisitaikyti prie tos tūkstantinės minios reikalavimų, skonio ir pan.? Literatūriniu meniniu požiūriu vertingi kūriniai yra vertingi tik literatų tarpe, kurie literatūroje ieško meno, meistriškumo. Tuo tarpu plačiosioms skaitytojų masėms viso to nereikia. Stambių rašytojų kūriniai yra labai menkai vertinami, mažai ir nenoriai skaitomi, o kokių nors penktaeilių kūrinėliai tiesiog grobstomi. Rašytojas turi gerai pažinti skaitytojų minią, gerai žinoti jos skonį ir rašyti kūrinčius ne literatams, o skaitytojų minioms, kurioms nereikalingos nuobodžios pasakos, Viktoro Hugo *paryžiaus katedros*, L. Tolstojaus *kara* ir

taikos, ilgos Valterio Skoto knygos. Ilgiausi, neįdomūs pokalbiai, svajojimai, ilgi gamtos aprašymai yra tik nereikalingas balastas literatūroje“.

Toks balsas iš „skaitytojų minių“ verčia suklusti. Tai nėra atskiro įtūžusio, siekiančio komanduoti visai literatūrai žmogaus laiškas. Tikrai – kiek yra neperskaitytų tolstojų, ir ne vienas poetas yra susidūręs su tokiu bukumu, kaip šiame laiške, kur išdėstyta ištisa „literatūrinė programa“. Su tuo – kiek užmaskuota forma – galima susidurti ir literatūrinėje aplinkoje, kaip susidūrė net pats Levas Tolstojus.

Dažnai tas „nežinau“, „nesuprantu“ tariamas iškilmingai, lyg neišmanymas būtų koks ypatingas nuopelnas. Greitai pastebima, kad autorius pradėjo rašyti neįprastais sakiniais, nustojo rimuoti. O vidiniai poezijos pakitimai paprastai nepastebimi. Štai vienas toks charakteringas laiškas: „Mes rašome kaip skaitytojai, išugdyti ankstesnės rašytojų kartos, kai literatūra buvo ne mįslė, o gyvenimas (aišku, nebūtinai gyvenimo fotografija), pilnakraujis gyvenimas, uždegęs noru dirbti, kurti, eiti pirmyn, kovoti su sunkumais ir juos nugalėti. Galbūt mes nepriaugome iki nūdienės poezijos ir prozos, bet mes nebesuprantame jos (žinoma, joku būdu ne visos). Mums nebekelia jokio estetinio pasigėrėjimo apsakymai, parašyti vienu atsikvėpimu, t. y. vienu sakiniu, kuriame nesuvokiame jokios prasmės (turima galvoje R. Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“ – M. M), mūsų nebežavi šiandieninių, ypač jaunųjų, o kartais ir vyresnės kartos poetų „madingos“ baltosios eilės (turima galvoje A. Baltakio poema „Ariadnės siūlas“ – M. M.). Mes – tik eiliniai skaitytojai, ir teatleidžia gerbiami autoriai, kad mes jų nesuprantame. Tačiau mes ryžomės išsakyti ne tik asmenines, bet ir nemažos dalies kitų skaitytojų mintis. Galbūt mes atsiliškame nuo elektroninio amžiaus tempo ir nespėjame žengti su greit besivystančia pažiūra į literatūrą, poeziją bei jos paskirtį?“

Energingai mėginama konservuoti tai, kas jau supраста, kam nereikia jokių pastangų. Kreipiamasi tiesiog į rašytojus, kad šie „grįžtų vėl į tiesos kelią“, atsisakytų savo kūrybos. Gal čia labiausiai nukenčia jauni autoriai, kurie neturi patyrimo ir kurie atskirų, tačiau energingų žmonių skonį, nesusigaudymą priskiria visiems, atsiriboja nuo publikos, pasilikdami vien su knygomis.

Paprastai yra lyg ir keli žiūrėjimo taškai: rašytojas stengiasi realizuoti savo patyrimą tam tikru objektyviu būdu, naudodamas visiems prieinamas išraiškos priemones, kritikas – nustatyti kūrinio objektyvią vertę, o skaitytojas daugiau siekia meno veiksmingumo, „naudos“. Jis nori suvokti, o kartais ir pasipasakoti, kaip per jį reiškiasi meno turinys ir „nauda“ – jam yra skiriama literatūra, ir jis nori atsiliepti. Už jo daugiau nieko nėra – tik amžinybė.

Beprasmiška laukti visų trijų visiško sutarimo, vienybės. Literatūra yra vyksmas, skonių ir nuomonių kova. Ji skatina skaitytoją vienaip ar kitaip sociališkai apsispręsti gyvenimo reiškinį ar paties kūrinio atžvilgiu. Meno kūriniais žmogus siekia įprasminti save aplinkoje, visuomenėje. Ne visuomet jis elgiasi ir privalo elgtis taip, kaip šiuo metu aiškinama literatūra: jis ją dažnai įprasmina savaip, pagal savąjį gyvenimo patyrimą. Kiek visokių dalykų susiejama su kūrinium – rašytojas net neįsivaizduoja, išleisdamas jį į savarankišką gyvenimą!

Bet yra buvę ir nuopuolio periodų, kai rašytojas likdavo be skaitytojo, skaitytojas – be rašytojo, o kritikas – be literatūros. Kai sumenkėdavo skaitytojo dvasia, kai suprastėdavo poreikiai, literatūra, užsidariusi knygų spintoje, imdavo dailinti tik savo žodžius. O juk būna, kai nelieka ko pasakyti, nes nėra kaip ir kam pasakyti.

Tad kur ta pagrindinė literatūros idėja, jos mintis, einanti per metus, knygas ir žmones, vienijanti rašytoją ir skaitytoją džiaugsmo ir nelaimės, garbės ir nuopuolio valandą – visur ir visada? Kas ta literatūra, jeigu dėl jos nerimsta protai, jeigu ji sutaiško žmones ir pašaukia juos nematytiems darbams, gyvenimui? Ar gali visi sutarti dėl to vieno – svarbiausio – literatūros pašaukimo? Poetai ir skaitytojai, kritikai ir kūrinių aiškintojai – ar turi jie bendrą kryptį, ar visi eina kas sau: poetas spręsti

formalių poetikos uždavinių, skaitytojas – ieškoti literatūros, patvirtinančios ir įteisinančios tą gyvenimą, kurį mato ir prie kurio priprato? O kartais jie išsiskiria tik tam, kad vėl – nauju pagrindu – susitiktų ne dėl raidės, o dėl esmės.

Gal ir nesmagu, kad bendros kalbos kartais taip ir nerandam, kad skaitytojas, taikydamas savo mastą, palieka poetus, suabejoja pačia poezijos gyvybe. Tačiau šitaip poetą jis savotiškai intriguoja, neleidžia jam nusiraminti. Tik, žinoma, neretai peržengiamos „padorumo ribos“, ypač kai skaitytojas nustoja jausti atsakomybę už savo skonį. Vaisingiausias abiejų pusių bendradarbiavimas yra tada, kai skaitytojas jaučiasi atsakingas už savo literatūrą, už jos ateitį.

Bet štai skaitytojui kartais atrodo, kad jis iki „dabartinio stiliaus dar nepriaugo“ („dabar tokia nesuprantama forma!“). Jis jaučia, kad iš jo laukiama naujų pastangų, savarankiškumo. Kaip dažnai kalbama vis apie tą patį – „apie eilėdarą“, apie tai, kaip „suprasti baltąsias eiles“? Kas rašo eiles ar jas skaito, vienoje rankoje laikydamas eilėraščių, o kitoje – eilėdaros vadovėlį? Reikia jausti meno mintį, jo kryptį, poezijos gyvybę – ji duota kiekvienam ir visiems, ji yra dovanojimas, ir ji nereikalauja, kad prie jos kas „priaugtų“, ji nedaro priekaištų tam, kuris „nepriaugo“. Jai nėra išrinktųjų – visi yra pašaukti.

Nereikia tik apsimesti, kad skaitytojas yra bejėgis ir poetas turi prie jo taikytis, važinėti jį po poezijos sodą – didžgalvį „nebrendilą“. Skaitytojas gali pasakyti esminių dalykų. Tik kodėl kartais jis skiria sau pašalinio stebėtojo vietą, apsimesta „eiliniu“, kai randa *baltosiom eilėm* (verlibru?) parašytą eilėraščių? Gal tada geriau jo klauso rūstūs poetikos saugotojai? O apie ką ta poezija? Dieve mano, ką mes kartais darome! Kaip prisidengiame tuo „eiliniu“ kaip protekcija, kaip argumentu, kai mums nepatinka ritmika, sakinių periodai, skyryba ar kiti poetinės raštvedybos dalykai? Ar tik tuo ir gyvena šių dienų literatūra? Ar ji jau neužduoda žmogui klausimų? Iš tiesų sakau – į ką mes pavirstume, rašytojai ir skaitytojai, kritikai ir mokslų daktarai, į kokią užmaršties duobę kristume, vieną dieną išsigynę pačios literatūros esmės!

Nėra poezijos be skaitytojo, kuris nejaustų gyvo literatūros ryšio su savim, su pasauliu. O kaip reikia skaitytojo, ne tik žinančio, kokia literatūra turi būti (tai lengva!), bet, svarbiausia, suvokiančio, kokia ji yra. Skaitytojas yra ne pašalinis stebėtojas, o garbingas asmuo, literatūros gyvybės šaltinis, ir jam nėra ko apsimestinėti. Jis labai daug lemia literatūroje, daugiau, negu kūrėjas kartais įsivaizduoja. Be jo literatūra yra tik knygų lentyna. Per skaitytoją atsiskleidžia gyvybinės meno jėgos, per jį knyga tampa gyvenimo tiesa. Izoliuota literatūra degradoja. Kaip tragiškai poetai pergyvendavo atsiskyrimą nuo savo publikos, kaip vienatvėje nusilpdavo jų žodis. Puikiai tai suprato žandarai, kai trėmė poetus, nevaržydami jų „kūrybos laisvės“. Poezija vis tiek yra sakoma esančiam – šalia ar savyje. Talentas merdi, kai tie ryšiai nutraukiami dvasiškai arba fiziškai. Ir lietuvių skaitytojas, dažnai mažaraštis, yra parodęs negirdėtą didvyriškumą, kai paskutiniaisiais XIX a. metais ėmė skaityti – nepaisydamas didelio pavojaus, rizikos. Ar ne jis išgelbėjo mūsų literatūrą nuo sunykimo, ar ne iš pagarbos jam į literatūrą ėjo Žemaitė, Maironis, Vaižgantas... Šie dideli talentai gal būtų kur nors be naudos sunykę, jei ne mūsų žmogus, šiandien vadinamas skaitytojo vardu. Tie menininko ir žmonių ryšiai labai gyvybiški, jie ypač apsinuogina kritiškais istorijos momentais.

Skaitytojas vienaip ar kitaip dalyvauja literatūros idėjų, estetinių ir socialinių reiškinių kovoje. Ne visuomet literatūra jį pasiekia „per literatūrą“, per knygas. Sakysim, kai kurie dabartinės poezijos reiškiniai daro akivaizdų poveikį žurnalistikai, estradai, kinui, net teatrui, toms sritims, su kuriom žmogus susiduria dažniau, negu su nauja poezija. Jis kartais ima „suprasti“ poeziją nė pats nežinodamas kaip. Po dešimtmečio dažnai jau nieko nestebina tie tekstai, kurie kėlė tokį nepasitenkinimą.

Skaitytojo kriterijus yra – niekur nepabėgsi. Be sąmoningo skaitytojo literatūra toli į priekį nežengia. Tik skaitytojo kriterijus, matyt, negali būti vienintelis mastas, paskutinis tiesos žodis.

Net jeigu mūsų kūriniai būtų ir ne kažkokie, vis tiek jie vertingi bent tuo, kad yra arti mūsų, kad dalyvauja šių dienų socialinėj kovoje. Mums, užsiėmusiems dabartim, kartais sunku suvokti „gryną“ literatūrą, amžiną jos grožį. Gali būti, jog kada nors stebėsis mumis, kad beveik nekreipėm dėmesio į kūrinius, kuriais žavėsis mūsų palikuonys ir kurie darys garbę mūsų poezijai. Bet mes gyvename dabartinės literatūros atmosferoje, vienaip ar kitaip nusistatę dvasinių ir gyvenimiškųjų realiųjų atžvilgiu, ieškome konkrečių atsakymų meno kūrinuose. Gražu tai, kad, rašydami knygas, ginčydamiesi, nesutikdami, neigdami, ieškodami gyvenimo vertės, kuriame žmogaus dvasinį klimatą, renkames gyvenimo būdą, pakylame aukščiau įprastų dalykų. Juo įvairesnė šiandieninė literatūra, tuo daugiau ji užgriebia ir mūsų gyvenimo. Meno įvairovė niekada nėra blogio atnešusi – daug blogo padaroma vienodinant, siaurinant literatūrą. Yra žinoma – kai blogai knygoms, blogai ir žmonėms.

Gal ir nedaug turime kūrinių, atitinkančių aukščiausius kriterijus ir labai išrankų skonį, o daug kas čia pat akyse netenka savo vertės ir užmirštama. Bet mes jaučiame, kad turime literatūrą, kurios įvairovės siekdami, siekiame jos garbės ir gėrio. O tuo mes turime viltį, kad ir iš mūsų kas nors liks. Versdamas jos puslapius jauti, jeigu tau kas atsitiks, jokia kita pasaulio literatūra, jokios garsios knygos taip nestovės šalia, nesakys tėvynės žodžių. Ir sunkiausią valandą, jeigu bus leista pasirinkti literatūrą, rinksiesi tą pačią – savąją. Ne dėl to, kad ji būtų garsi, o jos kūrėjai – nepaprastos asmenybės. Ji jauna, dar nedaug kuo prilygsta didžiosioms pasaulio knygoms, bet ji pirmiausia kalba tau. Esi pirmasis jos klausytojas, pirmasis, kuris supranta, ką ji sako, nors tai būtų ir vaikiškas kalbėjimas „baltosiom eilėm“. Jos siela, žinau, švari. Ir jos niekur ir niekada nesigėdiji, dažnai būdamas tik jos skaitytoju.

O būti skaitytoju nėra kiek lengviau, negu rašyti. Gal net sunkiau – skaitytojo mokslo nėra. Akla meilė visai dabartinei literatūrai, kaip ir jos naujų apraiškų neigimas, yra tuštybė. Kartais reikia užjausti prakutusį skaitytoją, literatūrai atsidavusį žmogų, kuris, sekdamas straipsnius ir recenzijas, norėtų dorai suvokti, kokia dabar literatūra, ką pasirinkti? Ir kiekvienas jaunas literatas savo kūrybinį kelią pradeda visų pirma būdamas skaitytoju. Jis ieško naujų požiūrių, kūrybinės įtampos, nuomonių kovos, o randa gražiai vienoje lentynoje išdėliotas knygas. Reikia atvirai pasakyti, kad nepakankamai ugdomas reklumas atskirai knygai, maža požiūrių įvairumo, kuris ne tik pagyvintų literatūrinį gyvenimą, bet labiau intriguotų ir skaitytoją, neleistų jam priprasti prie pasiektų laimėjimų. O kaip įdomu jausti (ypač kai dar esi jaunas) skaitytojo „nepasitenkinimą“, kaip gera suvokti, kad gyveni ne tik tarp knygų, bet ir tarp žmonių. Tik ar neugdomas nereiklus, panašus į tuos „apvalius“ straipsnius, į viską pamaldžiom akim žiūrintis ir nieko išsirinkti nesugebantis skaitytojas, o su juo – ir literatas, kurio tyliai, niekam nieko nesakydami, nemėgstame.

Brangesnis, įdomesnis tas skaitytojas, kuriam gal mažai kas patinka, bet kuris žino, ką skaito, sugeba pasirinkti. Jis turi ką pasakyti literatui, savotiškai atveria jam naujas galimybes, net patraukia paskui save, jei šis kartais kuo nors abejoja ar nepasitiki savim. Vien mokėjimas skaityti, kaip ir sugebėjimas eiliuoti, šiandien jau mažai ką reiškia.

Knyga yra vienas seniausių ir tobuliausių išradimų, – jeigu ji nepatinka, niekam skriaudos nedarant, galima padėti į šalį. Tik viena sąlyga: reikia gerai numanyti, ką atidėti. O ir poetas turėtų numanyti, ką atidėti į šalį, kas gali daryti skriaudą ir skaitytojui, ir visai literatūrai.